

hans medforfattere, Alf Therkelsen og O. Tobiesen Meyer, har i kraft af deres viden simpelthen fået alt det materiale med, som det kan være værd at behandle historisk. I nogle tilfælde måske mere end det.

For at forstå betydningen af den skiftende told- og afgiftspolitik suppleres fremstillingen ofte på en udmærket måde med en henvisning til den politiske baggrund. De enkelte afgifters historie er jo ikke i sig selv morskabslæsning, men disse afsnit kan bruges som et nyttigt opslagsværk. I virkeligheden er der en hel del egentlig politik gemt i tabelværkerne, og det ville have muntret lidt op på fremstillingen, hvis Gersmann selv havde fortalt om sin personlige indsats f.eks. i forbindelse med arbejdet med omsforliget. Så vidt jeg kan skønne, har der ikke siden været et så stærkt direkte samarbejde mellem embedsmænd og folketingsudvalg som den gang.

Når man som nærværende anmelder på nærmeste hold har fulgt med under oprettelsen af tolddirektoratet i 1964 kunne man godt have undværet opremsningen af de mange mindretalsindstillinger, som Administrationsudvalget

af 1960 præsenterede og dermed i realiteten opløste sig selv. Det afgørende var, at etatsforeningens formand, Niels Kjærbøl, opnåede et forlig med toldtjenestemændene, hvorefter en fælles henvendelse til finansminister Poul Hansen førte til det resultat, som organisationen nu bygger på.

Dette resultat svarer til A 60's oprindelige standpunkt og de mange mindretalsforslag fik ingen betydning. Det fik derimod tolddirektoratets organisationsform, der er forbillede for en lang række ændringer af centraladministrationen i de følgende år.

De mange tal og tabeller i fremstillingen kunne godt have været tjent med i større omfang at være suppleret med politisk stof i egentlig forstand, men under alle omstændigheder er det klart, at denne fremstilling af toldvæsenets historie 1945-1986 simpelthen indeholder alt, hvad man overhovedet kan tænke sig, at fremtidige historieskrivere kan have brug for på dette felt. Der er tale om et fremragende kildemateriale, som vel først og fremmest Paul Gersmann må have æren for.

Poul Meyer

REGIONAL- OG LOKALHISTORIE

Henning Bender: *Aalborgs industrielle udvikling 1735-1940. Aalborgs historie bd. 4.* (Aalborg, 1987). 519 s.

Det er et imponerende værk, lederen af Ålborg lokalhistoriske arkiv her har lagt frem. På op mod 500 sider får læseren en detaljeret beskrivelse af byens først forsigtige siden stadig stærkere industrielle vækst. Bevidst har forfatteren undgået den klassiske lokalhistoriske »fælde«: at se undersøgelsen for lokalt isoleret, og det er derfor særdeles

værdifuldt, at der til stadighed foretages sammenligninger med Odense og Århus.

Den store bog er disponeret over tre kronologiske hovedafsnit, der følger efter et bredt indledningsafsnit om erhvervsgeografi og industripolitik. Det første kronologiske hovedafsnit dækker 1735-1835, det næste – opvækst under fattige kår – 1835-1885, mens det sidste af de store hovedafsnit – byen med de rygende skorstene – går fra 1885-1940. Der kan naturligvis rejses indvendinger

mod denne opdeling, hvis den skal opfattes som afgørende faser, det skal dog ikke berøres her, men blot konstateres, at den er afgørende forskellig fra den kronologiske disposition, som Ole Hyldtoft anvendte i sin bog, *Københavns industrialisering fra 1984*.

De kronologiske afsnit er så vidt muligt søgt opbygget parallelt, og efter en kort indledning følger den værdifulde branchegennemgang efter den officielle statistiks kategorier, før afsnittet slutter med en behandling af sociale og økonomiske elementer: befolkningsudvikling, arbejdskraftens sammensætning, industribyggeri, produktionsværdier mm.

Man kan naturligvis altid diskutere begrebet »industri«, og benyttes en af de mere traditionelle opfattelser, så er Benders tidsperspektiv naturligvis for vidtgående, men på den anden side, hvis man ikke hæfter sig for nøje ved definitioner, så får læseren for alvor mulighed for at følge overgangen fra de tidlige strømpævæverier og tekstilmannufakturer til cementfabrikker og jernindustrielle aktiviteter. Der ligger imidlertid et afgørende problem her, for det, der i ældre tid blev opfattet som industri, bliver for en senere tid opfattet som håndværk, og falder dermed let udenfor de senere afsnits rammer. Det samme kan naturligvis siges for den nyere tid om håndværksvirksomheder, der bevæger sig op i et industrielt niveau. På den anden side er en dynamisk definition på det nærmeste uhåndterlig at arbejde med. I dette problem skjuler der sig imidlertid også en række rent formidlingsmæssige problemer. Det kan være vanskeligt med udgangspunkt i Danmarks Statistiks branchegrupperinger at undgå, at stort og småt, væsentligt og mindre væsentligt samt sejlivede og døgnflueagtige virksomheder beskrives og samles op i hastig følge. Det er naturligvis altid let at kritise-

re, men der er næppe tvivl om, at forfatteren nøje har gjort sig sådanne overvejelser – så må læseren blot gå langsommere frem og glæde sig over hovedafsnittenes konklusioner, der yderligere suppleres med kort, der viser placeringen af periodens vigtigste virksomheder. (side 120, 261 og 459).

I et så stort værk, skal der jo gerne være en tese og en række definitioner til at støtte stofindsamling, bearbejdelse og periodisering. Der er naturligvis sådanne, men de lægges ikke direkte frem for læseren, sådan som Hyldtoft gjorde det i den allerede nævnte bog. Her må læseren i stedet skærpe sin opmærksomhed, men så fremgår det også, at det er elementer som arbejdetal, produktionsværdier og mængder, maskinernes H.K. samt produktionssted, der tillægges betydning. Adskillige tabeller vidner om en kæmpeindsats med at indsamle og bearbejde bl.a. toldvæsenets meget spændende og udbytterige indberetninger og siden kombinere dem med evt. bevarede virksomhedsarkiver.

En anden af Benders tilgangsvinkler går på virksomhedernes grad af selvstændighed, hvor han ser et karakteristisk vendepunkt med dannelsen af De Danske Spritfabrikker i 1881. Det betød at væsentlige beslutninger ikke længere blev truffet lokalt, men på et hovedkontor i hovedstaden. Det afgørende kronologiske skel ved 1885, som Bender anlægger, er måske motiveret på den baggrund. Tilsvarende udvikling ser han hos cementfabrikkerne, hvor maskinerne efterhånden heller ikke blev produceret lokalt, men ofte i Valby. Tilbage blandt de selvstændige store dominerende virksomheder stod C. W. Obels Tobaksfabrik, der da også har fået en indgående behandling.

Bogens udstyr er i sig selv et nybrud i lokalhistoriske publikationer og ikke-kommercielle publikationer i øvrigt.

Den er ikke blot trykt på godt papir og i en meget fin trykkvalitet, men der er tillige bevidst arbejdet meget med layout af de enkelte sider, båret af en overordnet ide, så hovedafsnittene bl. klart træder frem. Billedplacering, beskæring, udsnitsforstørrelser er omhyggeligt gennemtænkt – næsten som en TV-produktion – og det i en sådan grad at billeder i forskellig udsnit måske opfattes som forskellige. Det er vel den eneste forklaring på at J. C. Bruuns prospekt af byen fra side 88 gentages på side 163?

Der er i øvrigt benyttet mange gode fotografier fra det gamle Ålborg, reklamemateriale, annoncer mm. Hertil kommer, at billeder er bragt i farve – hvis forlægget har tilladt det – og nu da farvemaskinerne var i gang, så er der også lagt rød farve på bogens mange tabeller og figurer samt de nævnte konkluderende oversigtskort.

Bogen slutter naturligvis af med litteraturhenvisninger og arkivoversigter. Ikke blot fremgår det, hvor stort et materiale forfatteren har konsulteret, men også hvor mange værdifulde arkivalier, det er lykkedes det lokalhistoriske arkiv ikke blot at samle ind, men også at få til at tale byhistorie, og dermed demonstrere det lokalhistoriske arkivs be rettigelse.

Der er næppe tvivl om, at dette bind må skabe interesse for den 5. bind store byhistorie, der er på vej i Ålborg. Bind 4, der er udsendt først, har skabt store forventninger.

Henrik Fode

Sten Nørskov Larsen m.fl.: *Storby og servicecenter. Odense 1945-88.* (Odense Kommune, 1988). 508 s.

Med dette 10. bind af Odense bys historie er værket fuldført. Det adskiller sig på flere afgørende områder fra de fore-

gående bind. Påfaldende er det bl.a., at forfatteropgaverne ikke ligger på et enkelt eller et par skuldre, men at hele 10 har delt opgaven imellem sig. Dette forhold er sikkert en af forklaringerne på, at bindet ikke virker så helstøbt som de foregående, idet det på mange områder har fået en langt mere oversigtsmæssig karakter – og nok mere end det måske var nødvendigt, selv om arbejdsbetingelserne er helt specielle, når vi kommer så tæt på nutiden.

Ovenstående må være forklaringen på de af og til lidt perspektivløse småafsnit »fra mediernes verden« eller få sider om kirkelivet, der begge må have rummet langt mere gods.

Tilbage står imidlertid en fornem, bred byhistorie, som mange byer vil misunde Odense, og ikke mindst må de bevilligende myndigheder være stolte af byens historikere, der har været i stand til at levere det lovede kæmpeværk til den aftalte dato.

Henrik Fode

Ernst Trap Olsen: *Papirarbejdernes historie i Dalum 1874-1987.* (Fremad, 1987). 103 s., ill. 118 kr.

For få år siden skrev Keld Dalsgaard Larsen en bog om papirarbejdernes historie i Silkeborg. Nu er turen kommet til arbejderne på Dalum papirfabrik. Begge disse bøger inddrager nok fabrikkens og papirfremstillingens historie, men er først og fremmest bøger om en bestemt arbejdergruppes livs- og arbejdsforhold.

Ernst Trap Olsen starter med at fortælle om fabrikkens anlæggelse i 1873. Han gør herefter rede for arbejdernes rekruttering, de patriarkalske ledelsesprincipper, mænds og kvinders løn- og arbejdsforhold samt bolig- og sundhedsforhold. En sygekasse og en brugsförening blev tidligt dannet på initiativ